

Т. IV. С. 89-96; Тортика А.А. «Черная Булгария» трактата Константина Багрянородного «Об управлении империей» и «черные болгары» «Повести временных лет»: проблемы локализации // Дриновски сборник. 2012. Т. 5. С. 23-31.

Vitaliy Kalinichenko

STRUCTURE AND COMMANDING STAFF OF THE MILITARY TROOPS OF BULGARIAN ARMY IN THE IX – FIRST THIRD Xth CENTURIES

In the article, the author, on the basis of various types of sources, analyses the structure and commanders of the military units of the Bulgarian army in the 9-th – the first half of the 10-th century. It was established that the formation of the military-administrative system of the Bulgarian state went through several stages of development, which was due to the conquest of new territories, familiarization with the local management system of individual territories and administrative reforms carried out in the country of the Bulgarians in the first half of the 9-th century. Dominant in the Bulgarian army were directly positions of Turkic origin. From the first half of the 9-th century, with the conquest of a significant number of the Slavic population in the Tisa-Dniester interfluvium, posts of Slavic origin began to play an important role in the military-administrative system of the Bulgarian state. The author proved that a clear combination of military and administrative policies was carried out by Bulgarian rulers in the 9th – the first half of the 10-th century. allowed the latter to create a clear, structured, disciplined hierarchical structure by the leadership of armed units and individual territories of the Bulgarian state.

Key words: *First Bulgarian Empire, military-administrative system, military posts, Slavic tribes.*

Отримано: 22.01.2019

УДК 94+3399

DOI: 10.32626/2309-2262.2019-7.138-144

Андрій Пастушенко
(Харків)

ПРО ВНЕСОК ЄЛИЗАВЕТІНСЬКИХ ПІРАТІВ У РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У статті проаналізовані піратські експедиції англійських мореплавців другої половини XVI ст., які заклали основу навігаційних знань про можливість морських комунікацій у різних частинах світового океану.

Ключові слова: *експедиція, пірати, работоргівля, навігація, океан, Іспанія, Англія.*

Наразі вивчення всесвітньої історії концентрується на виникненні цивілізаційних центрів та комунікаціях між ними. Так, виділяють кілька світових зон, осередків аграрних цивілізацій, які формувалися незалежно одна від одної, але з плином

часу почали об'єднуватися через мережу комунікацій в одну глобальну світову зону. При цьому дослідники і популяризатори звертають увагу на купців, мандрівників та завойовників як на головних агентів створення таких міжцивілізаційних зв'язків, а ось про піратів зовсім не згадують, попри істотний внесок останніх у розвиток зазначених процесів¹.

Метою роботи є часткове заповнення цієї прогалини в студіях всесвітньої історії висвітленням ролі елізаветинських піратів у формуванні стійких зв'язків між афроевразійською та іншими світовими зонами.

Елізаветинські пірати – це англійські морські розбійники, які діяли за часів правління Єлизавети I Тюдор (1558 – 1603 рр.). Період її правління в Англії було обрано для дослідження як початковий і ключовий у становленні Британської колоніальної імперії, що, зрештою, пов'язала всі світові цивілізаційні зони.

Постановка проблеми є новою, але синтезовані у пропонованій статті окремі аспекти щодо ролі піратства у розвитку Британської колоніальної імперії було висвітлено у працях багатьох дослідників, зокрема К.Р. Ендрюса, Н. Вільямса, Дж. Епплбі, Д.Б. Куїнна, П. Герхарда, О.Б. Дьоміна, В.К. Губарева, І.П. Магідовича та інших².

Наприкінці XV ст. Іспанія й Португалія, за допомогою папи римського, розділили всі нові землі й ті, що будуть відкриті, разом із океанами, між собою. Тордесільяський договір 1494 р. і Сарагоський договір 1529 р. закріпили цей розподіл світу по демаркаційній лінії, яка проходила 370 ліг (1770 км) на захід від островів Зеленого Мису, – усі землі на захід від неї дісталися Іспанії, а землі на схід – Португалії. Іберійські держави заборонили всім іншим країнам заходити у їхні заморські володіння без спеціального дозволу. Звісно, інші європейські держави виступили проти такої політики Іспанії та Португалії. За тих обставин єдиним шляхом налагодження глобальних комунікацій видавалися незаконні, з точки зору Іспанії та Португалії, плавання.

У 1562, 1564 та 1568 рр. англійський мореплавець Джон Хокінз здійснив три морські експедиції до іспанської Америки. Він продавав іспанським колоністам африканських рабів. Іноді продаж здійснювався добровільно, іноді колоністів примушували купувати рабів силою. У 1568 р. третя експедиція Джона Хокінза зазнала поразки біля порту Сан-Хуан-де-Улоа, неподалік від міста Вера-Круз, що на березі Мексиканської затоки³. Хоча після цього англійці надовго відмовилися від роботи торговлі, експедиції Хокінза певним чином збагатили їхні знання щодо навігації в Атлантичному океані.

Наступним мореплавцем, який, фактично, встановив нові міжнародні комунікації, став Мартін Фробішер. Він починав свою морську кар'єру як типовий пірат. У 1550 – 1560-ті він разом із братом Джоном нападав на французькі та іспанські судна в європейських водах Атлантики, а у жовтні 1566 р. навіть був заарештований за підозрою у пограбуванні купців з Антверпену⁴.

У 1576 р. Мартін Фробішер та його люди стали першими в історії європейцями, які зустріли ескімосів. Зустріч відбулася на березі Баффінової Землі, найбільшого острова сучасної Канади. Одразу були налагоджені перші торговельні контакти з цим народом⁵. Європейці давали ескімосам дзвоники, дзеркала та іграшки в обмін на шкіри тюленів та ведмедів⁶.

Першими британцями, які потрапили до Тихого океану, стали пірати на чолі з Джоном Оксенхамом. Як висловився П. Герхард, йому «належить слава першого в історії іноземного ворога іспанської корони у водах Тихого океану»⁷. У 1577 р. цим піратам вдалося захопити два іспанських барка та пограбувати поселення ловців перлин, але потім їх схопили іспанці. Джон Оксенхам був страчений у місті Ліма, у Перу, в 1580 р.⁸

Під час своєї навколосвітньої подорожі (1577 – 1580 рр.) експедиція Френсіса Дрейка, соратника Д. Хокінза та Д. Оксенхама, дослідила узбережжя Чилі та Перу⁹. Англійці намагалися встановлювати контакти з індіанцями, апогеєм чого стало проголошення Нового Альбіону під час стоянки в бухті Дрейкс-Бей (узбережжя сучасної Каліфорнії) перед натовпом тубільців¹⁰. Одним із головних результатів подорожі Френсіса Дрейка були відкриті «для англійських та голландських кораблів морські шляхи, відомі раніше тільки іспанцям та португальцям»¹¹.

Прибуток від плавання Френсіса Дрейка (королева отримала 160 000 фунтів, 4700% від суми внеску), на думку економіста Дж. М. Кейнса, став «основою для перших іноземних інвестицій Британії», оскільки Єлизавета I почала фінансувати Левантійську компанію, а кошти з прибутків від останньої були вкладені у розвиток Ост-Індської компанії, яка стала двигуном британської колоніальної експансії XVII – XVIII ст.¹². Взагалі, як відзначає В.К. Губарев, експедиція Френсіса Дрейка принесла 500 тисяч фунтів стерлінгів (тоді як на спорядження пішло тільки 3 600 фунтів стерлінгів) при тому, що річний прибуток англійської скарбниці дорівнював 300 тисячам фунтів стерлінгів¹³.

Ще один елизаветинець Гемфрі Гілберт вперше виявив себе як пірат у 1578 р., коли його флотилія пограбувала французькі та іспанські судна у східній Атлантиці¹⁴. 5 серпня 1583 р. Гемфрі Гілберт заснував першу колонію на острові Ньюфаундленд. Пізніше на її основі виникло місто Сент-Джонс – сучасна столи-

ця острова¹⁵. Під час цього плавання один із кораблів Гілберта атакував французьке риболовецьке судно¹⁶.

Іншим піратом, який зробив внесок у подолання міжцивілізаційних бар'єрів, став Волтер Релі, фаворит королеви Єлизавети I. За словами К.Р. Ендрюса, «як промоутера каперів (приватних осіб з офіційним дозволом на грабування ворогів), організатора авантюр окремих кораблів, маленьких ескадр або великих флотів, і як каперського капітана, адмірала та морського конкістадора Релі можна легко кваліфікувати як вовка в овечій шкірі»¹⁷.

У 1585 р. експедиція, споряджена Волтером Релі і очолена Річардом Гренвілем, заснувала першу англійську колонію на острові Роанок, поряд із південним входом у затоку Албемарл у Північній Америці¹⁸. Відкрита провінція була названа Віргінія, на честь англійської королеви Єлизавети I. Після того, як Річард Гренвіл залишив поселенців у Віргінії, він, на своєму шляху до Англії, встиг захопити іспанське судно.

Волтер Релі та його компаньйони розглядали поселення на острові Роанок як майбутню базу для піратських нападів на іспанські судна та порти у карибському регіоні та на іспанські флоти, які йшли з Гавани до Севільї¹⁹.

Цікаво, що в тій експедиції 1585 р. брав участь пірат, який пізніше здійснив третю в історії навколосвітню подорож, Томас Кавендіш. Тоді він командував невеликим барком «Елізабет» з осадкою 50 тон, який сам і спорядив²⁰.

Спроба колонізації Віргінії 1585 р. зазнала невдачі через брак продовольства у колонії. Навесні 1586 р. флотилія Френсіса Дрейка забрала колоністів, що вижили, назад до Англії. Проте Волтер Релі не здавався і в наступному 1587 р. здійснив ще одну спробу колонізації Віргінії, але й ця спроба, у підсумку, зазнала невдачі через відсутність постійних джерел їжі для її забезпечення²¹.

Хоча й перші колонізаторські експедиції до Північної Америки провалилися, розвідку для наступних європейських колоністів у цьому регіоні було зроблено.

У 1586 – 1588 рр. вже згадуваний раніше Томас Кавендіш здійснив свою навколосвітню подорож. Під час експедиції, восени 1587 р., маленька флотилія Томаса Кавендіша, яка нараховувала три кораблі («Дезаір» (120–140 тон), «Контент» (60 тон) та невеликий барк «Джордж», відібраний раніше в іспанців), взяла на абордаж величезний манільський галеон «Санта Ана» (600 тон осадки) неподалік від каліфорнійського мису Сан Лукас²². На цьому галеоні, окрім величезних багатств, люди Томаса Кавендіша захопили двох японців (на ім'я Крістофер та Космус), трьох хлопчиків-філіппінців та

португальця Ніколаса Родріго. Отримана від них інформація про Китай, Японію та Філіппінські острови стала пізніше корисною для налагодження торгових контактів у тих землях. Також Томас Кавендіш знайшов на захопленому галеоні велику мапу Китаю, яку він і привіз на батьківщину²³.

Безсумнівно, навколосвітні плавання Френсиса Дрейка та Томаса Кавендіша істотно розширили уявлення неіберійських народів і, насамперед, англійців про географію та торговельні комунікації Далекого Сходу²⁴.

Як зазначає Невіл Вільямс, «окрім впливу на суднобудування, підготовку вдосконалених мап та відкриття морських шляхів, морські пси (єлизаветинські пірати) збагатили науку про течії та вітри, практичне використання астрономії, про проблему магнетизму, варіації компасу і розвиток навігаційних інструментів»²⁵. Вочевидь, що глибшими ставали знання, пов'язані з мореплаванням, то тіснішою і щільнішою була мережа глобальних комунікацій.

Як бачимо, заокеанські експедиції єлизаветинських піратів відіграли істотну роль в об'єднанні окремих світових зон аграрних цивілізацій в один простір. У XVI ст. англійські пірати, попри свою, здавалося б, деструктивну для торгівлі та перевезень активність, долали штучні перепони, створені Іспанією та Португалією на шляху до Нового Світу, збагачували наукові знання щодо географії та навігації і встановлювали зв'язки із неєвропейськими народами, як-от індіанцями та ескімосами.

Примітки:

1. Christian D. Maps of time: an introduction to Big History. Berkeley, Los Angeles, London : University of California Press, 2011. P. 355-363; Brown C.S. Big history: from the Big Bang to the present. New York, London : The New Press, 2007. P. 188-209.
2. Герхард П. Пираты Новой Испании. 1575 – 1742. Пер. с англ. Б. Кекелишвили. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2004. 239 с.; Губарев В.К. Фрэнсис Дрейк. Москва : Молодая гвардия, 2013. 374 с.; Дьомін О.Б. Біля витоків англійського атлантизму. Зовнішня політика Англії кінця 50 – кінця 80-х років XVI ст.: монографія. Одеса : Астропринт, 2001. 360 с.; Магидович И.П., Магидович В.И. Очерки по истории географических открытий. В 5-ти т. Т. 2: Великие географические открытия (конец XV – середина XVII ст.). Москва : Просвещение, 1983. 399 с.; Andrews K.R. Elizabethan privateering. The Harte lecture 1985 // Raleigh in Exeter 1985: privateering and colonisation in the reign of Elizabeth I / Ed. by Joyce Youings. Exeter : The University of Exeter, 1985. P. 1-20; Appleby J.C. Under the bloody flag: pirates of the Tudor Age. Stroud : The History Press, 2009. 288 p.; Quinn D.B. The last voyage of Thomas Cavendish, 1591 – 1592.

- Chicago, London : The University of Chicago Press, 1975. 165 p.; Williams N. The seadogs: privateers, plunder and piracy in the Elizabethan Age. London : Wiedenfeld and Nicolson, 1975. 278 p.
3. Дьомін О.Б. Біля витоків англійського атлантизму. Зовнішня політика Англії кінця 50 – кінця 80-х років XVI ст.: монографія. Одеса : Астропринт, 2001. С. 170-173.
 4. Appleby J.C. Under the bloody flag: pirates of the Tudor Age. Stroud : The History Press, 2009. P. 100-101.
 5. Магидович И.П., Магидович В.И. Очерки по истории географических открытий. В 5-ти т. Т. 2: Великие географические открытия (конец XV – середина XVII ст.). Москва : Просвещение, 1983. С. 321.
 6. Williams N. The seadogs: privateers, plunder and piracy in the Elizabethan Age. London : Wiedenfeld and Nicolson, 1975. P. 68.
 7. Герхард П. Пираты Новой Испании. 1575 – 1742. Пер. с англ. Б. Кекелишвили. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2004. С. 55.
 8. Там же. С. 56-58.
 9. Магидович И.П., Магидович В.И. Очерки по истории географических открытий... С. 217-318.
 10. Там же. С. 319.
 11. Там же. С. 320.
 12. Williams N. The seadogs: privateers, plunder and piracy in the Elizabethan Age... P. 261.
 13. Губарев В.К. Фрэнсис Дрейк. Москва : Молодая гвардия, 2013. С. 182.
 14. Andrews K.R. Elizabethan privateering. The Harte lecture 1985 // Raleigh in Exeter 1985: privateering and colonisation in the reign of Elizabeth I / Ed. by Joyce Youngs. Exeter : The University of Exeter, 1985. P. 8.
 15. Магидович И.П., Магидович В.И. Очерки по истории географических открытий... С. 334.
 16. Andrews K.R. Elizabethan privateering. The Harte lecture 1985... P. 8.
 17. Ibid. P. 9.
 18. Магидович И.П., Магидович В.И. Очерки по истории географических открытий... С. 335.
 19. Andrews K.R. Elizabethan privateering. The Harte lecture 1985... P. 10.
 20. Quinn D.B. The last voyage of Thomas Cavendish, 1591 – 1592. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1975. P. 8.
 21. Магидович И.П., Магидович В.И. Очерки по истории географических открытий... С. 335-336.
 22. Quinn D.B. The last voyage of Thomas Cavendish, 1591 – 1592... P. 9-12.
 23. Ibid. P. 14.
 24. Ibid. P. 15.
 25. Williams N. The seadogs: privateers, plunder and piracy in the Elizabethan Age... P. 264.

THE CONTRIBUTION OF YELIZAVETIN PIRATES TO DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL COMMUNICATIONS

The author of the article analyses pirate expeditions of English sailors in the second half of the XVI century, which laid the foundation for national knowledge about the possibilities of maritime communications in different parts of the world ocean.

Key words: *expedition, pirates, slave trade, navigation, ocean, Spain, England.*

Отримано: 28.01.2019

УДК 94:323(438:477)«16»

DOI: 10.32626/2309-2262.2019-7.144-154

Олександр Юга

(Кам'янець-Подільський)

УКРАЇНЬСЬКА ПОЛІТИКА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В СЕРЕДИНІ XVII СТ.: ПЕРІОДИЗАЦІЯ, СУТНІСТЬ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

В статті висвітлено сутність «української політики» річпосполитської правлячої еліти в середині XVII ст., з'ясовано її наслідки як для Речі Посполитої, так і Української держави, а також запропоновано періодизацію.

Ключові слова: *політична еліта, Річ Посполита, українська політика, періодизація.*

Значною проблемою для польсько-литовської політичної еліти в середині XVII ст., від результатів розв'язання якої значною мірою залежала майбутня доля Речі Посполитої, була українська проблема. Річ у тім, що в результаті розгортання Української національної революції відбулося утворення держави, яка виникла на частині підвладних Варшаві українських земель. На її теренах розгорнулися важливі суспільно-політичні та соціально-економічні перетворення, які повністю суперечили річпосполитській моделі, більше того – ліквідували її. Кардинальні зміни стали викликом для владної верхівки Польсько-Литовської держави у контексті спроможності визнання / невизнання права українського народу на самостійний розвиток. Тому відбувся складний процес пошуку елітою оптимальних шляхів врегулювання надзвичайно кровопролитного конфлікту між Річчю Посполитою та козацькою Україною.

Зазначимо, що політика правлячої верхівки Речі Посполитої на українських землях призвела до невдоволення серед козацтва, спричиненого ігноруванням їх прав і привілеїв, отриманих за військову службу. Вперше в історії Речі Посполитої «козацька проблема» гостро постала наприкін-